

WÉBER KRISZTINA

Ki volt Jánoshalmi Nemes Marcell?

„Egy napon megjelent nálam Nemes Marcell, a neves magyar műértő és gyűjtő, aki ugyan úgy nézett ki, mint egy lókupec, a képekhez azonban rendkívüli érzéke volt.

Azonnal beleszeretett Picasso egyik kubista női portréjába, amit csak pár nappal korábban vásároltam, és az őt kísérő egyik ügynökkel ajánlatot tett rá. Az összeg éppen a négyszerese volt annak, amit én fizettem érte. Nagyon haragos lett, amikor megtudta, hogy semmi áron nem akarok megválni a képtől.

Későbbi életem során is még sokszor találkoztam vele, s bevallom, rendkívül csodáltam ezt a vakmerő és szenvedélyes gyűjtőt, aki egyben nagy kalandor is volt, s aki a bajorországi kastélyokat, velencei palotákat, párizsi lakásokat úgy vásárolta, mint más kalapot vagy esernyőt vesz.”¹ – írta Nemes Marcellról 1938-ban megjelent önéletrajzi regényében a századelőn Párizsban működő neves, német műkereskedő, Wilhelm Uhde.

*Rippl-Rónai József 1912-ben festett portréja
Nemes Marcellról*

Az említett festményt ugyan nem tudta megvenni, de legalább négy Picasso-képről tudunk, amely Nemes Marcell birtokában volt, aki jó érzékkel már igen korán felismerte a művész festői nagyságát.

Ki is Jánoshalmi Nemes Marcell?

A Szépművészeti Múzeum, 2011. október 26-tól 2012. február 19-ig tartó *El Grecótól Rippl-Rónaiig, Nemes Marcell a mecénás műgyűjtő* címmel megrendezett kiállítása nyilván hozzájárult ahhoz, hogy többen megismerjék a nevét és tevékenységét, de úgy gondolom, van még mit tenni, hogy tudjuk, mit köszönhetünk a jeles műgyűjtő-mecénásnak.

Nemes Marcell 1866-ban Klein Mózes-ként született Jánoshalmán, egy szegény, sokgyermekes zsidó családban. Dolgozni Hódmezővásárhelyen, Grossmann Adolf rőfös üzletében kezdett. Vonzalma a szép szövetek és selymek iránt egész életén keresztül végig-

kísérte. Azt nem lehet tudni, hogy innen hogy került Budapestre, mindenesetre 1883-tól már a fővárosban élt. A legendák szerint dolgozott kávéházi énekesként és tőzdeügynökként, de részt vett ingatlanspekulációkban is, majd az Urbán szénkereskedés

alkalmazottja lett. Urbán Sámuel igencsak meg lehetett vele elégedve, mert az 1880-as évek végén őt küldte ki Frankfurtba, az anyavállalathoz, amelynek tulajdonosát, Goldschmidtet jelentős műgyűjtőként tartották számon.

Frankfurti tartózkodásából állítólag már számos rézmetszettel tért haza.

Bogdány Jakab virágcsendéletét Nemes 1908-ban ajándékozta a SZMM-nak, ma a MNG-ban látható

Bizonyítható, hogy 1904-től a Nemzeti Szalon kiállításainak rendszeres vásárlója volt, és 1905-től szoros üzleti kapcsolatban állt Julius Böhlerrel, a neves müncheni műkereskedővel, akinek egyik legjelentősebb ügyfele lett.

Az ambiciózus vállalkozó 1906-ban ajándékozott először festményeket a Szépművészeti Múzeumnak. Két évvel később aztán négy Bogdány Jakab művel gazdagította a gyűjteményt.

Ezt a kormányzat méltóképpen honorálta is, 1908-ban először királyi tanácsosi, 1910-ben pedig nemesi címet adományozott neki, ekkor került a neve elé a Jánoshalmi nemesi előnév.

1910 tavaszára olyan rangos képekkel gazdagította kollekciónak, hogy a Művészház által megrendezett impresszionista kiállításon számos festményt Nemes Marcelltól kölcsönöztek, főként expresszionista és kubista képeket, itt már szerepelt az említett négy Picasso-mű, közöttük az 1909-ben festett mandolinos nő is.

Senki nem tudja, hogyan duplázza, triplázta meg vagyonát, mindenestre a festmények adás-vétele mellett hatalmas mecénási szerepet vállalt, például Rippl-Rónaitól egy év alatt több mint 40 festményt vásárolt, és valószínűleg elég jó üzletet köthettek mindketten, mert barátságuk a festő 1927-ben bekövetkezett haláláig szoros maradt. A Szépművészeti Múzeum későbbi igazgatóját, Petrovics Eleket is Rippl-Rónai Kelenhegyi úti műtermében ismerte meg.

Nemes Marcell pazarul berendezett, műkincsekkel teli lakásokban élt Budapesten, először az Andrásy úton, majd a Deák téren, ahol a kortárs magyar festők, de a hazai és külföldi műkereskedők is egymásnak adták a kilincset. Ekkor már dicsőségnek számított a Nemes-gyűjteményben szerepelni.

1910 végén a Szépművészeti Múzeumban mutatták be az akkor már 80 régi és modern képből álló Nemes-gyűjteményt, amelyben a németalföldi és olasz mesterek jelentős művei, valamint Corot, Delacroix, Courbet mellett szerepeltek az impresszionisták legnagyobbjai és Cézanne is. Ennek a bemutatónak a fő attrakcióját azonban főként El Greco (kb. 1541–1614) képei jelentették, ami komoly nemzetközi érdeklődést váltott ki.

Picasso Mandolinos nő (1909)

Hogyan kerültek a nagy mester festményei a gyűjteménybe?

Ebben az időben Nemes sokszor járt üzleti úton Spanyolországban, ahol még tucat-számra tudott jó áron El Greco-műveket vásárolni. Rájött, hogy ez bizony nagy üzlet lehet, hiszen a festőt ugyan a nagy klasszikusok között tartotta számon a művészettörténet, egzaltált formavilága miatt azonban az ellenreformáció hatására nem sokra értékelték. Sőt némelyek a manieristát az anatómiai szabályok felrúgása miatt bolondnak kiáltották ki, ezzel élete nagy sikerei után hosszú időre a feledés homályába merült, és csak 1900 körül fedezték fel újra.

Nemes számos El Greco-képpel tért haza Spanyolországból, amiért, még ha nem is az újrafelfedezője lett a görögből spanyollá vált Tiziano-tanítványnak, mint ahogy azt sokan állították a kortársak közül, de mindenféleképpen ő vált a nagymester legismertebb és legjelentősebb gyűjtőjévé.

Jól látható, hogy remekül menedzselte önmagát is és az általa preferált festőket is, relatív rövid idő alatt megszerzett izgalmas gyűjteményét, a budapesti bemutató után, Hugo von Tschudinak, a zseniális múzeumigazgatónak köszönhetően, 1911-ben Európa egyik legjelentősebb múzeumának számító müncheni Alte Pinakothekban, majd 1912-ben pedig Düsseldorfban, a Kunsthalléban mutathatta be.

***El Greco: Krisztus az Olajfák begyén.
Szépművészeti Múzeum, Budapest***

A kiállítás érdekességét az adta, hogy Nemes Marcell merész huszárvágással El Greco nyolc művét a régi olasz és a modern francia festők közé akasztotta. Ilyet még nem látott a művészetrájon-gó német közönség: El Greco zaklatottsága mellett Tiziano harmóniája, Goya rémképei mellett Tiepolo derűje és mindennek csúcspontjaként a francia impresszionisták voltak láthatók. Igazi Grecománia tört ki, és hirtelen a krétai férfi, Cézanne-től a Blaue Reiterig, mindenki elődjévé lépett elő. A Greco-láz előzményeként említhetjük Julius Meier-Graef 1910-ben nyilvánosságra hozott naplóját, a *Spanyol utazást*, amelyben a német művészettörténész El Grecót megismertette az olvasókkal, s már ott a modernek előfutárának aposztrofálta. Egy évvel később Meier-Graef kiadta az első német nyelvű monográfiát a festőről, amelyben 74 mű reprodukciója szerepelt.

A művészek lelkesedése El Greco iránt főként ezen beszámolók és a gyenge minőségű fekete-fehér reprodukciók alapján alakult ki, hiszen egyikük sem járt Spanyolországban. Ezért volt óriási jelentősége, amikor 1911 nyarán a budapesti marchand-amateur gyűjteményében előben láthatták Greco képeit.

Hogy milyen jelentőséget tulajdonítanak ennek az eseménynek Németországban még a mai napig, és hogy a művészettörténet mennyire fontosnak ítéli meg a bemutató avantgárd festőkre gyakorolt hatását, azt példázza idén, a századik évfordulóra, a düsseldorfi Kunstpalastban *A modernek felfedezik El Grecót* címmel megrendezett, megemlékező kiállítás.

Mint minden műgyűjtő, Nemes is szerette volna, ha ez az izgalmas kollekciója egyben marad, így felajánlotta 1912-ben Düsseldorf városának az ott bemutatott műveket megvételre 7 millió márkáért.

Ez nem volt elképesztően magas összeg a nyolc El Grecóért és a 112 régi és modern mester művéért. A kortárs sajtó, ugyanúgy, mint a mostani kiállítás kapcsán megjelenő írások, a város elszalasztott lehetőségeként, megfakult hírneve fényesítésének elmaradásaként jellemzik, hogy a híressé vált magyar gyűjteményét nem vásárolta meg annak idején.

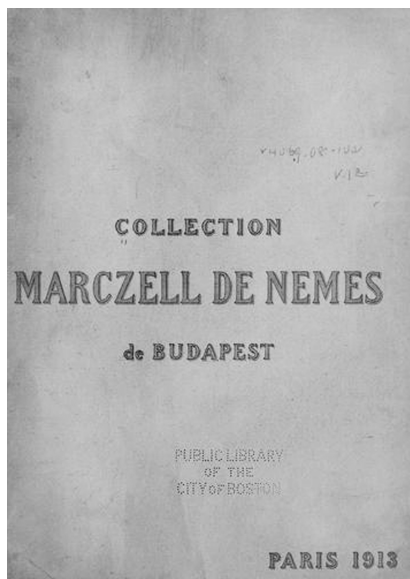
El Greco: Angyalok koncertje. National Museum, Athén

Az 1913. január 17-én megjelent Kunstchronikból, Emil Waldmanntól idézek néhány sort:

„Először is kijelenthetjük, hogy (a gyűjtemény) a legértékesebb és legfontosabb képeket tartalmazza, amelyek az utóbbi időben magántulajdonba kerültek, így már ezért is – eltekintve minden programtól – érthetetlen, hogy miért nem vásárolja meg az imponáló mennyiségű jó festményt Düsseldorf, hiszen a városnak sürgős szüksége lenne régi hírnevének felpolírozására. Bármely városunk csak nyerne vele, mert a gyűjtemény nagyon karakteres.”²

Nemes azonban ízig-vérig üzletember volt, nem sokáig teketóriázott, röviddel az elutasítás után kollekciójának nagy részét egy párizsi aukción értékesítette.

A korabeli lapok tehát a müncheni kiállítást határozzák meg a Greco-láz kitörésének időpontjaként. Mindenesetre az tény, hogy a múzeum előtt sorban állt a bejutásért Oskar Kokoschka, Max Beckmann, de mindenekelőtt a der Blaue Reiter képviselői, mint Paul Klee, August Macke, Franz Marc, Albert Bloch. Hogy ezek a művészek mennyire tekintették Grecót szellemi ősöknek, az abból is látszik, hogy az 1912-ben megjelent, a művészet fejlődésére nagy hatású der Blaue Reiter évkönyvben El Greco festményének (Szent János) reprodukciója mellett Franz Marc egy teljes esszét szánt a témának, melyben megemlíti a Nemes-gyűjtemény bemutatásának jelentőségét is.

Az 1913-as párizsi aukció katalógusának címlapja

a kecskemétihez hasonló művésztelepet szándékozott létesíteni, azonban ez az álma nem valósult meg.

A tutzingi kastély ma

Az akadémia honlapján ezek a sorok olvashatóak Nemesről: „Minden túlzás nélkül nevezhetjük őt a századelő legzseniálisabb műkereskedőjének. Akkoriban a kastély és parkja csillogó virágzását élhette meg, ahol tulajdonosa felbecsülhetetlen értékű műkincseket halmozott fel, ezzel egy szűk évtizedre a nemzetközi művészvilág központjává léptetve elő azt.”⁴

A híres sápadicsomban, Garmisch-Partenkirchenben is birtokolt egy vadászkastélyt, amely ma az orosz milliárdos, Roman Abramovics tulajdona.

Pszichologizáló kompozícióival El Greco az avantgárd művészek kulcsfigurájává vált. Franz Marc ezt a felismerést tömören így összegezte:

„Cézanne és Greco az őket elválasztó évszázadok ellenére rokon lelkek.”³

Nemes Marcell, mint egy nábob költekezett, emellett adományozásait is folytatta, 1911-ben a müncheni kiállítással egyidőben Herman Lipót tanácsára 80 magyar kortárs művet ajándékozott Kecskemét városának, amivel megalapozta a Kecskeméti Múzeum anyagát, de még ebben az évben jelentős értékekkel gazdagította az Iparművészeti Múzeumot is. A magyar múzeumok mellett olyan külföldi múzeumoknak is jutott a műtárgyakból, mint a berlini Gemäldegalerie vagy a madridi Prado.

A dúsgazdag férfi 1917-ben megvásárolta a Szentendre melletti Pap-szigetet is, ahol

Ezekben az években ingatlanok sorát vásárolta Németországban, ahol szintén fényes karriert futott be. 1918-ban Münchenben, a bajor főváros művésznegyedének középpontjában található Leopoldstrasse 10. szám alatti házat, 1921-ben a München melletti elegáns Starnbergi-tónál, a tutzingi kastélyt vette meg, amelyet fényűző palotává alakított. Ma ez az épület evangélikus akadémia.

Németországi ingatlanvásárlásai ismét remek befektetésnek bizonyultak, így a Tanácsköztársaság elől volt hova menekülnie. Természetesen az agilis üzletembernek egyetlen porcikája sem tudott a Kun Béla-féle wirtschafittal azonosulni. Az itthon maradt gyűjteményéből 60 műtárgy szerepelt a Tanácskormány által elkobzott („köztulajdonba vett”) Múcsarnokban 1919 májusában megrendezett kiállításon.

Palazzo Venier dei Leoni, Velence – ma Guggenheim Múzeum

Ma nehéz elképzelni, hogy valaki hálóját minden hátsó szándék nélkül úgy bizonyítsa, mint ahogy azt ő tette. 1920-ban Petrovics Eleknek a Szépművészeti Múzeum akkori igazgatójának jelentős összeget adott át, megbízva azzal, hogy gyűjteményének a Tanácsköztársaság alatti gondos szállításáért és megőrzéséért ossza szét a múzeumi személyzet között.

*El Greco: Bűnbánó Magdolna.
Szépművészeti Múzeum, Budapest*

Ebben az évben hozta létre a Szinnyei Merse Pál Társaság utazási ösztöndíját is fiatal művészek tanulmányútjainak fedezésére.

Münchenből ugyan már nem tért vissza, azonban kapcsolata nem szakadt meg Magyarországgal. Sűrűn látogatott haza, egy ilyen látogatás alkalmával adományozta 1921-ben a Szépművészeti Múzeumnak (a tutzingi kastély vásárlásával egy időben) többek között El Greco híres festményét, a Bűnbánó Magdolnát.⁵

1924-ben vette meg az akkor már Münchenben élő Nemes Marcell a velencei Canale Grande partján álló Palazzo Venier dei Leonit, amelyet később, a II. világháború után Peggy Guggenheim vásárolt meg, és ma a híres velencei Guggenheim Múzeumnak ad otthont.

A régóta vágyott, Mányoki Ádám festette híres Rákóczi-portrét 1925-ben sikerült megszereznie az egykori szász királyi család gyűjteményéből, melyet azon nyomban a magyar államnak ajándékozott. Az átadásra 1925. április 22-én a Régi Képtár magyar termében került sor ünnepélyes keretek között, Horthy Miklós kormányzó, gróf Klebelsberg Kunó kultuszminister és az illusztris vendégsereg előtt. Erről az eseményről Petrovics Elek a Szépművészeti Múzeum igazgatója, a *Magyar Művészet* 1925-ös első számában írt méltató szavakat.⁶

Mányoki Ádám: II. Rákóczi Ferenc portréja. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

aki 1928-ban meg is festette a gyűjtő-mecénás arcképét, érdekes módon ezt a festő az 1971-ben kiadott, *Életem* című önéletrajzi regényében nem említi meg, viszont utalást tesz Nemesre: „Grecót Németországban csak ez idő tájt emelte ki ismét a feledésből Meier-Graefe. Ezt a képet aztán, úgy vélem, Nemes Marcell vette meg: neki nevezetes gyűjteménye volt Münchenben jórészt spanyol mesterekből, s maga is restaurált képeket, köztük, emlékezetem szerint, ezt az elpiszkolódott és sérült Grecót is.”⁷

Nem csoda, hogy nem emlékezik meg róla, mivel a legenda szerint a festmény egyáltalán nem nyerte el Nemes tetszését, ezért a hirtelen természetű Kokoschka a kép szétzabdolásával riogatta őt. Valószínű, így nem a legjobb barátságban váltak el egymástól.

Ezeknek a képvásárlásoknak azonban már nem sokáig örülhetett gyűjtőjük, akit 1930-

Ekkor még Mányoki munkássága szinte teljesen feldolgozatlan volt, így Nemes Marcell 35 millió koronát ajánlott fel a festőről készülő monográfia elkészítésére, amelyet Lázár Béla írt meg, de sajnos már csak Nemes halála után jelenhetett meg.

Korábbi nagyvonalú adományainak sorát folytatva, a Képzőművészeti Főiskolának is juttatott 25 millió koronát és egy Érd határában levő birtokot.

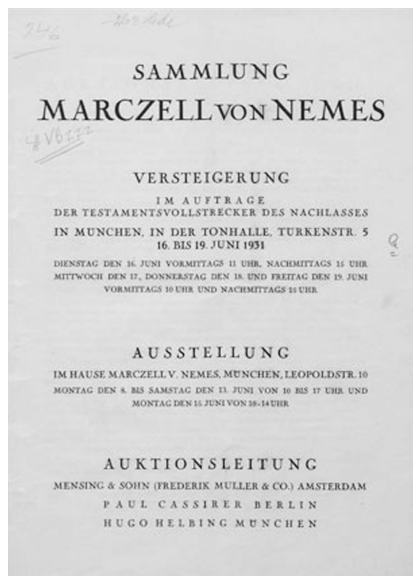
A gazdasági világválság természetesen Nemes is érzékenyen érintette, így gyűjteményének jó néhány értékes darabját értékesítenie kellett. Folyamatosan cserélődött kollekciónak anyaga, hiszen az eladásokkal párhuzamosan szenvedélyesen vásárolta is az újabb műtárgyakat úgy a régi mesterektől, mint a kortársaktól. Többek között Kokoschkától,

Oskar Kokoschka 1928-ban készített festménye Nemesről

ban súlyos vesebetegség támadta meg, a híres Vas utcai Pajor-szanatóriumban operálták, azonban a műtét után nem sokkal, 1930. október 28-án embóliában meghalt.

Klebelsberg Kunó kultuszminiszter a nemzet halottjának nyilvánította a nagy mecénást, a Szépművészeti Múzeum márványcsarnokában ravatalozták fel, és díszsírhelyet kapott a Kerepesi úti temetőben. Halotti maszkját Kisfaludi Stróbl Zsigmond készítette.

A Nemes-gyűjtemény 1931-es bagyatéki aukciós katalógusának címlapja

ságába, vagy néha egy-egy emberből a műkereskedők faragnak gyűjtőt. Nemes Marcellt, minden gond és áldozat ellenére ellenállhatatlan láz hajtotta. Kedvenc szavajárása a produktivitás volt. Impulzív természetéből adódóan a tulajdon és a műélvezet elválaszthatatlanok voltak egymástól... Tehetsége az alkotóművészekével állt közeli rokonságban...

...Nemes 1866-ban Magyarországon született, és ott is halt meg. Hűségét és odaadását egész életében kimutatta hazája iránt, komoly mecénási tevékenységet ápolt országával és annak művészeivel is...

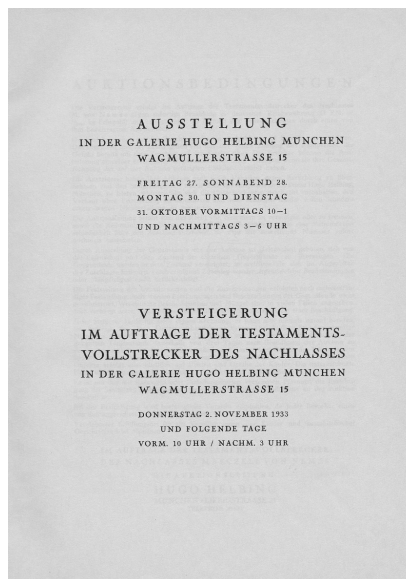
...Ahogy átlapozom a katalógust, csak csodálkozom univerzális sokoldalúságán, történeti objektivitásán, amelyet ebből az impulzív rajongóból ki sem nézne az ember.”⁸

A gazdasági nehézségek miatt azonban ez a művészeti árverés nem volt túl sikeres, ezért az ugyanazon év őszére tervezett aukciót elhalasztották 1933 novemberére. Az újabb, több napos aukcióra a müncheni Hugo Helbing Galériában

Ugyan a kortársak még nagy reményeket tápláltak, hogy az örökösök nélküli gyűjtő hátrahagyott a magyar államra műkincseket, azonban hamarosan kiderült, hogy Nemes nagy összegekkel tartozott bankoknak és magánembereknek, így halála után elképesztő értékű műgyűjteménye és ingatlanjai is árverésre kerültek.

Az első árverés, 1931 júniusában volt a müncheni Türkenstrasse hatalmas hangversenytermében. Az aukciós katalógus előszavában a neves német művészettörténész, Max J. Friedländer – a berlini Gemäldegalerie igazgatója – így emlékezett meg Nemesről: „Sokféle gyűjtő létezik. A mozgatórugó is más és más mindenkinél. Nemes úr, akinek hagyatéka ebben a katalógusban szerepel, nagyon nehezen sorolható be bármilyen kategóriába...

...Vannak, akik úgy határoznak a műgyűjtésről, mint arról, hogy belépjenek-e egy klub tag-

A Nemes-gyűjtemény 1933-as bagyatéki aukciós katalógusának címlapja

került sor. Ennek az aukciós katalógusnak az érdekessége, hogy előszavát Meller Simon, a Szépművészeti Múzeum grafikai osztályának vezetője írta, amelyben méltatja a 865 tételből álló gyűjtemény darabjait és magát Nemes Marcellt is.

A magyar festők műveinek az árverezésére 1933-ban és 1934-ben Budapesten, az Ernst Múzeumban került sor. Így történhetett, hogy a világhírű műgyűjtőként, illetve a művészetek önzetlen patrónusaként számon tartott Nemes Marcell egyébként is folyamatosan változó gyűjteményének is az lett a sorsa, mint általában a nagy gyűjteményeknek, szétszóródott a világ számtalan múzeumába, ezért sajnos nem láthatjuk egységében.

Azt azonban nekünk is, a mai kor emberének is tudnunk kell, hogy volt egy ember Magyarországon, akiről (ki tudja miért) megfélemedezett a hálátlan utókor, de aki több mint negyven jelentős festményt, jó néhány szobrot, 170 darabot számláló római üvegkollekciót ajándékozott a Szépművészeti Múzeumnak, emellett még különböző műtárgyakat az Iparművészeti Múzeumnak. Megalapozta a Kecskeméti Múzeum gyűjteményét, és mint már említettük, jelentős összegű alapítványok sorát hozta létre, amelyből egészen a 1940-es évek végéig számos magyar képzőművész részesülhetett.

Lehetne-e méltóbban zárni ezt az írást, mint Petrovics Elek 1930-ban a *Magyar Művészetben* megjelent nekrológiájából idézett szavakkal: „...néhány komoly szóval próbáljuk megmondani, mit köszönhetünk neki; mit veszítettünk benne. Sokat, igen sokat. Szuggesztív erejű egyéniség volt: lelkes és lelkesítő, izgatott és izgató, hívő és elhithető, tehetségtől duzzadó és másokat tehetségük kifejezésére ösztönző. Benső vágy hajtotta, hogy magát tovább adja, egyéniségének fluidumát szétáraszsa, példájával és szavával másokat formáljon...

...De őrizni fogjuk emlékét mi is, és átadjuk szájról szájra, nemzedékről nemzedékre. Hiszen ha külföldre távozása óta fizikai értelemben meg is lazult a kötelék, amely hozzá fűzött bennünket, érzésben

Nemes Marcell sírja a Kerepesi temetőben

Nemes Marcell a mienk maradt, és mi mindig visszavártuk, és ő mindig visszavágyott. Hozzánk tartozását nemcsak szóbeli vallomása bizonyította, hanem tettei is.”

Ezzel az írással talán mi is tettünk valamit ennek az ígéretnek a betartásáért.

J E G Y Z E T E K

- 1 Wilhelm Uhde: *Von Bismarck bis Picasso Erinnerungen und Bekenntnisse*. Zürich, 2010, 160. Römerhof Verlag.
- 2 Kunstchronik, 1913. Január 17. XXIV. Jahrgang. Emil Waldmann: Die Sammlung Nemes. 227–228.

- 3 Der Blaue Reiter, München, Piper Verlag, 10. Auflage 2006. Franz Marc: Geistige Güter. 23.
 4 www.ev-akademie-tutzing.de. In Planung befindliche Projekte Dienstag 17. Juli 2012
 5 *Magyar Művészet*, 1925. első évfolyam első szám. Elek Artúr: A Szépművészeti Múzeum új szerzeményei, 30.
 6 *Magyar Művészet*, 1925. első évfolyam első szám. Petrovics Elek: Mányoky Ádám Rákóczi képéhez.
 7 Oskar Kokoschka: *Életem*. Gondolat, 1974, 96.
 8 Sammlung Marzell von Nemes, Ausstellungskatalog 1931. Vorwort: Max J. Friedländer.
 9 *Magyar Művészet*, 1930, nyolcadik szám. Petrovics Elek: Jánoshalmi Nemes Marcell. 561–561.

Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc. Munkácsi vár, 2003

WÉBER KRISZTINA (1957) művészeti író. A készülő *Ember a képek mögött* (művészet, kultúra, história) című könyv tanulmánya.